

ЈЕЗИК У ПРАКСИ

КАКО СЕ ОДНОСИМО ПРЕМА ЈЕЗИКУ И ЈЕЗИЧКОЈ КУЛТУРИ?

ИСМЕТ СМАИЛОВИЋ

Стручни рад

Примљен: 25. септембра 1987.

Прихваћен: 29. октобра 1987.

Тешко је схватити да у вријеме када имамо толико добре научне и стручне литературе из области језика, када одржавамо толико научних скупова, када имамо на хиљаде високообразованих језичких стручњака, на стотине средњих школа, неколико десетина високошколских катедри и института за језик, да уз то не набрајамо још и друштва наставника за српскохрватски језик и књижевност, па семинаре, зимске школе и друге видове стручног усавршавања наставника итд., да нам је поред свега тога стање у општој писмености и језичкој култури врло слабо, и то не само у школама већ и у средствима јавног обавјештавања, у администрацији и у цјелокупној говорној и писаној комуникацији. И да стање буде још горе, све се то, углавном, резигнирано проматра иако у посљедње вријеме све чешће у штампи објављују тужалке над чињеничним стањем не само језички стручњаци, већ и грађани којима брига о језику и језичкој култури није професија.

Прије 150 година имали смо далеко теже ситуације с језиком у врло неповољним политичким, друштвеним и културним условима, па су се упорним радом, великом вољом и грчевитом борбом нашла најбоља спасоносна рјешења. У Хрватској је десетак илираца без Академије знаности и умјетности, без факултетских катедри за хрватскосрпски језик, без института и завода за језик, без граматика, рјечника и језичких часописа и без много чега што ми данас имамо, успјело истиснути из службене употребе и књижевне културе два моћна страна језика, њемачки и мађарски, и тако спасити свој властити славенски, и то у вријеме када Хрвати нису били политички слободни, кад су њемачки и мађарски језик били језици њихових политичких господара, па чак и језици домаћих феудалаца и једног дијела хрватског грађанства, кад су изгледи на успјех били врло мали и кад је сва борба личила на борбу Давида и Голијата. Али хрватски илирски Давид је ипак победио.

Слична ситуација у исто вријеме била је у Србији. Готово усамљени Зук Карацић, уз помоћ Буре Даничића и неколико истомишљеника, успио је да из српске књижевности, из српских школа и из цијеле српске

књижевне културе заувјек потисне два непотребна али моћна језика, рускославенски и славеносрпски, и да умјесто њих уведе прави чисти српски народни говор, и то у вријеме кад су се против његових идеја и настојања грчевито борили и србијанска политичка власт, и српска православна црква, и србијански књижевници, и кад је и његова борба личила на борбу Давида и Голијата, али је ипак победио српски народни Давид — Вук Караџић.

А данас, кад немамо притисака са стране, допуштамо мирно да нам хиљаде и хиљаде непотребних страних ријечи улазе у све видове и стилове изражавања, нарочито у језик новинара, телевизијских и радио-спикера, у језик администрације, па чак и у текстове правног значаја, и то у толикој мјери да ни просјечно писмени људи више добро не разумију оно што им се усмено или писмено саопћава.

Али да се добро разумијемо, нису узрок тешкој болести нашег свакодневног језика само туђе ријечи које смо примили и које примамо у новије вријеме захваљујући нашим многобројним и све јачим везама с другим народима свијета. Нових туђих ријечи у нашем језику мора бити, поготову ако се њима означавају нови појмови или се сажетије казују стари, не треба ићи у престрого чистунство и занемаривати модерно језичко осјећање савременог човјека, али је невоља у томе што је преузимање туђих ријечи и туђих језичких конструкција у већини случајева непотребно и узело је толиког маха да је постало неконтролисано, постало је штетно и смијешно помодарство иза којег се крије тобожња ученост, а у ствари је фразерство, празнословље и бесмисао.

И не само то; у бујицу непотребних страних ријечи сливају се и токови наших отуђених ријечи, самовољно измишљених неологизама, неразумљивих синтагми, непотребних таутологија, смијешних калкова, празних фраза и неправилних граматичких конструкција да је наш данашњи језик администрације, друштвено-политичких и самоуправно-интересних заједница, организација удруженог рада, па чак и језик новина, радија и телевизије постао и просјечно образованом човјеку неразумљив. Према анализама Института за експерименталну фонетику и патологију говора у Београду од четвеног гледалаца само један разумије све оно што се каже у једном телевизијском дневнику (НОВОСТИ, Београд, 23. новембар 1977). Више се не говори *»бунар«* или *»чесма«* већ *водоопскрбни објекат*, умјесто *»земљорадник«* или *»ратар«* сада је то *индивидуални пољопривредни произвођач*, рад приватника се назива као *лични рад средствима у власништву грађана*, а учитељи више нису *»учитељи«* него *водители разредне наставе*. Храна се не једе а пиће се не пије, већ се и једно и друго *конзумира*, чак се и култура *конзумира* па постоје *конзументи културе*; утакмице не суде суди или судије већ *арбитри*, ни снијег више не пада него се *региструје*, младићи су нам *стари* иако им је тек 16 или 17 година, а *старе* су нам чак и бебе премда имају само 2 мјесеца. Свуда се у свијету мушкарци жене, а у нас мушкарци *дјевојке жене*, немамо више кућа и зграда већ *стамбене објекте* и *стамбене капацитете*, а ни *њива* и *ораница* немамо, већ су умјесто тога *аграрне обрадиве површине*. Директор више није директор

већ *инокосни пословодни орган*, ниједна се болница више не зове болница већ *клиничко-болнички центар*, дјеца не иду у школу него у *образовно-васпитне радне организације* или у *центре за образовање и васпитање кадрова*, а што се све назива кад не треба *субјектима, објектима, капацитетима, жетвама и сложеним ситуацијама*, да и не говоримо.

У каквим се још видовима показују језичке неправилности и језичко помодарство иза којег се крије тобожња ученост, фразерство, празнословље и бесмисао, показују и ови примјери узети из наслова и поднаслова сарајевског Ослобођења: *Пилане мини, а ћар голем* (7. XII 1984. стр. 3), *Новинар није у криву* (8. XII 1984. стр. 4), *Зауставити општинизацију* (18. VI 1987. стр. 4), *Просвјетијада* 87 (18. VI 1987. стр. 8), *Без треће алтернативе* (27. IX 1984. стр. 4), *Стартује мала хидроцентрала код Тетова* (27. X 1984. стр. 20), *Раде углавном за ино-пијацу* (10. XI 1984. стр. 6), *За и против спаваоница* (13. I 1985. стр. 5), *Страдало љекобиље у кључком крају* (30. VIII 1985. стр. 7), *Рекордан откуп љекобиља* (25. VII 1986. стр. 8), а већ смо навикли да слушамо и читамо како је неко био у *алкохолисаном стању*, да је почела *топлификација станова*, да је неко умјесто несреће или незгоде доживио *удес*, да више немамо извора већ *ресурса*, да су *шуме деградирале*, да се *коса неправилно третира*, да ће издаци бити *цирка* око милион динара и сл.

Дарјан Здравец у своме чланку *Терор празнословља* (Ослобођење, 3. марта 1987. стр. 2) наводи и ове примјере: »Тако ћемо наићи на материјал с насловом *Покретање иницијативе за покретање поступка...*, а што не значи друго него покретање покретања за покретање поступка. Други ће нас с јавне говорнице увјеравати да, полазећи од таквих и таквих претпоставки и гипотеза акција мора бити стална, перманентна и континуирана и уједно координирана и усклађена. Дакле, полазећи од таквих и таквих претпоставки и претпоставки, акција мора бити стална, стална и стална и уједно усклађена и усклађена... У недавном извјештају о досадашњим припремама за Универзијаду у Загребу увукла се и оваква реченица: *С аспекта организације, то значи да се тежиште акције унутар функције помера на акцију између функција.*«

Сличну жалопојку над нашим односом према језичкој култури написао је и Жељко Бајић у Ослобођењу од 31. јула 1987. на стр. 11. гдје испод наслова *Језичке пошаст* стоје и ове реченице: »Кажу, језик је огледало културе. У години обиљежавања 200-годишњице Вуковог рођења ред је да се позабавимо језиком људи што стварају радио-програм, људи који би својим говором на радио-таласима морали бити примјер лијепог говорења, узор, јер, не заборавимо, радио има и те какву едукативну функцију... Тобожња демократизација радија и препуштање микрофона новинарима, водитељима, диск-џокејима и којекаквим забављачима, наметнула нам је данак који је висок, превисок. Увукли су се тако у програме разнолики провинцијализми, шатро-терминологија, роботни бирократски језик, дакле, све пошасте које су по језик погубне... На неки начин, ради отварања програма средини, осуђени смо да трпимо свеколико насиље над језиком... У години у којој обиљежавамо два вијека Вуковог рођења ра-

дио би морао предузети оштре мјере да се заштити од ове заразе. На удару би се, прије свих, морали наћи млади људи, који тек почињу и чијем се говору још може помоћи. Буде ли се одуговлачило, бојимо се да би могло бити касно.»

Могло би се наводити још много и много оваквих и сличних примјера не само из сарајевског Ослобођења већ и из свих наших новина, али и ове ће бити доста да покаже слабо стање у нашој језичкој култури и језичкој пракси, и наш немаран однос према таквом стању. На то се прије 6 година осврнуо и предсједник Тито у својој новогодишњој поруци за 1980. годину, који је осудио такве појаве и назвао их чак и опасним. Он је дословно рекао: »Непосредну живу ријеч не може ништа да замијени. Поготову је опасно када је замјењују помиле писаних материјала чији се садржај често не разумије, па их људи слабо и читају. А све је то узело доста широког маха.«

Па и поред такве озбиљне Титове опомене, и поред наших многобројних института, високошколских катедри, доктора, магистара и професора за српскохрватски језик, поред свих успјеха и добрих резултата што их је постигла и постиже наша сербохрватистика у другим областима своје дјелатности, ипак се стање у нашем свакодневном језику и олној језичкој култури не поправља. Напротив, оно се видљиво и погоршава. Некада смо имали у већим дневним и седмичним листовима сталне рубрике о језику и језичким поукама, а данас их имамо све мање или готово никако, јер су неке укинуте без икаква оправдања иако су их читаоци радо читали, постављали питања и слали своје добре прилоге. На телевизији и радију, изузев нешто у оквиру школског образовног програма за ученике основних школа, нема уопће ни редовних ни повремених емисија о нормама стандардног језика и језичкој култури за образовни ниво виши од основношколског (нпр. за средњошколце, административце, дактилографе, новинаре, спикере, глумце итд.), тим прије што у Југославији нема школе у којој би се новинари и спикери радија и телевизије оспособили да на узоран начин обављају свој посао. Немамо ни једне установљене награде за најбољи језик у позоришним и филмским представама, а редовито се додјељују награде, осим за режију и глуму, још и за музику, костимографију, сценографију те још за којекакве вјештине и умијећа. Наравно, немамо ни награде за најбољи језик спикера, новинара и репортера.

А све то друкчије и много боље стоји код других народа, па и наших најближих сусједа. У нас се нпр. сматра великим комплиментом за образованог и културног човјека ако га неком представимо као познаваоца више страних језика, или као интелектуалца с 3 завршена факултета, или с 2 доктората и сл., а у Арапа је највећи комплимент за културно образовање ако се за некога каже да одлично говори правилним и чистим арапским језиком и да га врло добро познаје. Још бољи примјер за то јесу наши сусједи Маџари, који ваљда ништа тако љубоморно не чувају као свој језик. Грађанин ове земље, па чак интелектуалац и књижевник, доживјет ће највеће признање ако се каже да он говори, односно пише, чистим, јасним и изворним маџарским језиком. О томе нас обавјештава и бео-

градска Политика у чланку Милоша Ђоровића *Како очувати језик* (Политика, 17. фебруара 1974. стр. 5), гдје, између осталог, стоји и ово: »Разговарали смо с људима који се налазе у самом 'оперативном штабу' за језик и први утисак који смо стекли је да нису они, лингвисти, тај главни фактор који се бори за чистоту језика, већ да је то пре свега — јавно мињење. Појави ли се нека страна реч, рекли су ови, онда много пре него што ми нешто предузмемо, хиљаде обичних грађана ревносно устану против новог позајмљивања .. Мишљење јавног мњења стручно допуњује и руководи свим пословима на одбрани и развоју језика Академија наука с чувеним Ђулом Иљешом и Лајошем Леринцем на челу. Лајош Леринце већ читаву деценију има својих пет минута недељно на радију и своје редовне емисије на телевизији, које су овде међу најслушанијим. Ако је Леринце озаконио неку реч, онда се може рећи да је она нашла своје место у ризници мађарског језика, а ако се уздржао или на себи својствен начин исмејао туђицу, онда нема те силе која би могла да је протури.«

У истом чланку Милош Ђоровић пише даље: »Једна од најистакнутијих мађарских глумица пре извесног времена образовала је своју фондацију која носи наслов *Казинцијева награда*, из које се сваке године награђују они уметници, говорници и спикери за које посебан жири утврди да говоре најчистијим и најлепшим мађарским језиком. Упоредо с овим тече овде још једна активност — култивисање политичког обраћања. Пре неколико година један од највећих мађарских историчара, Ђула Хајду, награду за своје животно дело завештао је фонду за чистоту језика, из којег се не награђују само они који лепо говоре већ и они који не празнословје.«

Али Маџари се нису ни тиме задовољили, већ су на неке факултете и високе школе увели као предмет реторику, а за партијске активисте курс лијепог говорништва. Многи сматрају да је и ово недовољно, јер би требало већ у средњој школи лијепог говорништву посветити више пажње. (Милош Ђоровић, *Маџија лепе речи*, београдска Политика, 4. децембра 1984. стр. 4).

Ето како се према своме језику односе други народи, а у нас је ситуација посве обрнута. Наша сербокroatистика, уз све своје успјехе и релативно добре резултате рада, сасвим је немоћна да заустави поплаву свега онога што нам квари љепоту, чистоћу и правилност нашега језика, да успостави поштовање норми српскохрватског стандардног језика и да се наметне друштву и јавном мњењу као наука веће вриједности и већег значаја него што се данас опћенито сматра.